

PROP-KOE/2024-11

22 października 2024 r.

Opinia

w sprawie potrzeby utworzenia rezerwatu przyrody „Reliktowa Puszcza Karpacka”

Realizując zadanie Państwowej Rady Ochrony Przyrody określone w art. 96 ust. 3 pkt 5 ustawy o ochronie przyrody, wskazujemy na pilną potrzebę utworzenia rezerwatu przyrody „Reliktowa Puszcza Karpacka” o powierzchni 8 106,79 ha, położonego w gminach Bircza, Fredropol i Ustrzyki Dolne w województwie podkarpackim.

Skuteczna ochrona różnorodności biologicznej w Polsce wymaga m.in. rozbudowy systemu form ochrony przyrody o duże obszary leśne, reprezentatywne dla naturalnego zróżnicowania lasów Polski, w których mogłyby zachodzić spontanicznie naturalne procesy, utrzymujące siedliska dla komponentów różnorodności biologicznej związanej z lasami naturalnymi o niskiej antropopresji.

Lasy Turnickie na Pogórzu Przemyskim od dawna znane są jako miejsce o wybitnym znaczeniu dla wielu rzadkich i ginących gatunków typowych dla ekosystemów leśnych. Obszar ten stanowi centralną część proponowanego Turnickiego Parku Narodowego. Już w 2011 r. Państwowa Rada Ochrony Przyrody, po odbyciu sesji wyjazdowej w tym terenie w dniach 14-17 września 2011 r., potwierdziła dobrze zachowane, unikatowe na skalę międzynarodową wartości przyrodnicze, kluczowe zarówno dla zachowania zarządzanych przez Polskę elementów dziedzictwa przyrodniczego Unii Europejskiej, jak i dla elementów dziedzictwa przyrodniczego Karpat. Rada pozytywnie zaopiniowała wówczas koncepcję ochrony tego terenu jako parku narodowego; jednak świadoma uwarunkowań społecznych i długiej drogi do ewentualnego powstania parku, rekomendowała pilnie uaktualnienie istniejącego stanu wiedzy przyrodniczej o obszarze, z wykorzystaniem istniejących wyników badań, a następnie jak najpilniejsze rozszerzenie ochrony rezerwatowej najcenniejszych ekosystemów.

Od tego czasu istotnie poszerzono stan wiedzy o zasobach przyrodniczych omawianego obszaru. W posiadaniu RDOŚ w Rzeszowie jest od 2017 r. dokumentacja projektowa rezerwatu przyrody „Reliktowa Puszcza Karpacka”¹, zawierająca aktualną informację o poszczególnych elementach

¹ Jeśli nie podano inaczej to dane w niniejszej opinii są oparte na Dokumentacji dla rezerwatu przyrody „Reliktowa Puszcza Karpacka” wraz z projektem zarządzenia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Rzeszowie w sprawie uznania za rezerwat przyrody (2017). Wszystkie gatunki są podawane za ww dokumentacją.

przyrody rezerwatu. Mchy i wątrobowce, grzyby, porosty, nietoperze, gady i płazy, owady i pająki scharakteryzowano w całości lub w części na podstawie nowych, wcześniej nie publikowanych badań, w znacznej części wykonanych specjalnie na użytek tej dokumentacji. Zakres i szczegółowość dokumentacji o przyrodzie obiektu jest z pewnością wystarczająca do zakwalifikowania omawianego terenu jako wybitnie cennego pod względem przyrodniczym, a tym samym spełniającego kryteria ochrony rezerwatowej.

W dokumentacji projektowej rezerwatu proponuje się utworzenie go wyłącznie na bazie gruntów leśnych Skarbu Państwa, na oddzielonych od siebie działkach ewidencyjnych. Takie rozwiązanie nie jest wprawdzie typowe w polskiej ochronie przyrody, ale ma precedensy, na przykład w przypadku rezerwatu "Lasy Naturalne Puszczy Białowieskiej".

W dokumentacji wykazano m.in, że:

1. Tereny wnioskowane do objęcia rezerwatem to ekosystemy zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, przez co spełniona jest ustawowa definicja rezerwatu, o której mowa w art. 13 ust. 1 ustawy o ochronie przyrody. W dokumentacji przedstawiono przekonujące dowody, że walory przyrodnicze obiektu są rzeczywiście wybitne.
2. Potrzeba uznania za rezerwat przyrody fragmentów lasu o cechach lasu naturalnego na terenie gmin Bircza, Fredropol i Ustrzyki Dolne wynika z następujących przesłanek:
 - a) W Polsce istnieje potrzeba rezerwatowej ochrony szeregu gatunków związanych z lasami pierwotnymi, które w dłuższej perspektywie nie znajdują dla siebie miejsca w lasach użytkowanych gospodarczo. Ponadto lasy z licznie występującymi drzewami sędziwymi są cennym genetycznym rezerwuarem organizmów dostosowanych do zmian klimatu.
 - b) Obszar proponowanego rezerwatu jest najcenniejszym miejscem występowania entomofauny puszczańskiej w Polsce, zaraz po rezerwacie ścisłym Białowieskiego Parku Narodowego. Na tym terenie występują 24 gatunki chrząszczy wskaźnikowych dla lasów naturalnych: *Abraeus parvulus*, *A. perpusillus*, *Agathidium confusum*, *Ampedus elegantulus*, *A. hjorti*, *A. melanurus*, *Boros schnaideri*, *Dendrophagus crenatus*, *Diacanthous undulatus*, *Dorcatoma robusta*, *Enicmus brevicornis*, *Ipidia binotata*, *Lacon lepidopterus*, *Leiestes seminiger*, *Neomida haemorrhoidalis*, *Peltis grossa*, *Phryganophilus auritus*, *Phymatura brevicollis*, *Rhizophagus brancsiki*, *Rhysodes sulcatus*, *Scydmaenus perrisi*, *Synchita separanda*, *Thymalus limbatus*, *Wagaicis wagaie*. Co istotne, 13 znalezionych tu gatunków nie było podawanych z terenu Polski od przelomu XIX/XX wieku: *Agathidium nudum*, *Atomaria rubida*, *Baeocrara variolosa*, *Choleva reitteri*, *Colenis immunda*, *Dapsa denticollis*, *Hydraena morio*, *H. schuleri*, *Meligethes lepüidi*, *Micridium halidaii*, *Sternodea baudii*, *Triarthron maerkelii*, *Wagaicis wagaie*. Na terenie proponowanego rezerwatu odnaleziono 3 gatunki nowe dla fauny Polski: *Limnius intermedius*, *Atheta elegantula*, *Plectophloeus rhenanus*, jak również stwierdzono występowanie 2 gatunków uznawanych dotąd za wymarłe w Polsce: *Micridium halidaii*, *Euplectus decipiens*. Dla 11 gatunków proponowany rezerwat jest drugim miejscem występowania w Polsce (często po rezerwacie ścisłym Białowieskiego Parku Narodowego): *Actinotus pulcher*, *Cis hanseni*, *Clambus lohsei*, *C. pallidulus*, *Enicmus atriceps*, *Phloeonomus sjobergi*, *Pityophthorus cephalonicae*, *Plectophloeus fleischeri*, *Rugilus mixtus*, *Scaphisoma limbatum*, *Sepedophilus wankowiczii*.
 - c) Na terenie proponowanego rezerwatu stwierdzono obecność aż 18 gatunków porostów uznawanych za wskaźnikowe dla lasów naturalnych: *Arthonia byssacea*, *A. vinosa*, *Arthotbelium spectabile*, *Cetrelia* (głównie *C. cetrarioides* oraz wyodrębniona z niej po opublikowaniu czerwonej listy *C. monachorum*, rzadko *C. olivetorum*), *Chrysothrix candelaris*, *Hypotrachyna revoluta*, *Lecanora*

albella, *Lobaria pulmonaria*, *Loxospora elatina*, *Menegazzia terebrata* (ma status gatunku lokalnie wymarłego w większości lokalnych czerwonych list w Polsce), *Multiclavula mucida*, *Opegrapha viridis*, *Parmotrema arnoldii* (to gatunek znany tylko z kilku stanowisk w Polsce), *Pertusaria hemisphaerica*, *Pyrenula nitidella*, *Trapeliopsis viridescens*, *Usnea ceratina* oraz *Thelotrema lepadinum* (176 stanowisk tego wskaźnikowego dla lasów naturalnych gatunku na terenie proponowanego rezerwatu, świadczy że jest to jego krajowy rezerwuar).

d) Stwierdzone na terenie proponowanego rezerwatu 152 gatunki grzybów wielkoowocnikowych (spośród 375 stwierdzonych taksonów), to gatunki ważne ze względu na status ochronny (6 gatunków chronionych), stwierdzone zagrożenie (29 gatunków grzybów wymierających lub narażonych na wymarcie), rzadko spotykane, a także nowe dla Polski (24 gatunki). Stanowiska aż 24 taksonów nowych dla Polski przemawiają za wybitną wartością omawianego terenu dla mykobioty naszego kraju. Wśród gatunków nowych kilka jest rzadkich w skali kontynentu. Są to np. *Cystolepiota icterina* i *Entoloma amicomum* rosnące na żyznej glebie w zaroślach lepiężnika *Petasites*, *Entoloma testaceum* var. *testaceum* znaleziona w lesie łęgowym lub *Lactarius intermedius* związany z jodłami przedstawiciel sekcji *Scrobiculati*.

e) Na terenie proponowanego rezerwatu stwierdzono występowanie gatunków mchów i wątrobowców wskaźnikowych dla lasów naturalnych. Są to: *Anomodon attenuatus* zwiślik maczugowaty, *A. viticulosus* zwiślik wiciowy, *A. longifolius* zwiślik długolistny, *Buxbaumia viridis* bezlist okrywowy, *Dicranum viride* widłoząb zielony, *Homalia trichomanoides* gładysz paprociowy, *Neckera crispa* miechera kędzierzawa oraz *Dicranodontium denudatum* (który nie jest objęty w Polsce ochroną gatunkową ale występuje w lasach o charakterze pierwotnym, porastając martwe drewno przy potokach oraz skały i ziemię). Łącznie stwierdzono na terenie proponowanego rezerwatu 1796 stanowisk chronionych gatunków mchów oraz 4852 stanowisk chronionych gatunków wątrobowców. Populacja mchu bezlista okrywowego *Buxbaumia viridis*, gatunku ściśle chronionego, znajdującego się w załączniku I, na liście gatunków Konwencji Berneńskiej (1979) oraz w załączniku II Dyrektywy Siedliskowej (1992), jest największa w Polsce - 104 stanowiska na terenie proponowanego rezerwatu (w tym kilka tysięcy sporofitów - ponad połowa stwierdzonych na terenie Polski).

f) Obszar proponowanego rezerwatu jest ostoją i ważnym korytarzem migracyjnym dla dużych drapieżników: niedźwiedzia, wilka, rysia oraz żbika. Zachowane naturalne fragmenty lasów są miejscem występowania wielu rzadkich gatunków ptaków, m.in. dzięcioła trójpalczastego, orla przedniego, orlika krzykliwego i sóweczki.

g) Na obszarze proponowanego rezerwatu znajduje się druga po Puszczy Białowieskiej największa w Polsce koncentracja drzew o wymiarach pomnika przyrody. W granicach rezerwatu zinwentaryzowano aż 5976 takich drzew.

h) Zdaniem ekspertów obszar rezerwatu chroniłby połowę fragmentów reliktovej Puszczy Karpackiej znajdujących się w polskiej części łańcucha Karpat (pozostała część w większości przypadków znajduje się na terenie istniejących już parków narodowych i rezerwatów przyrody).

3. Ochrona rezerwatowa przedmiotowego terenu będzie w pełni zgodna z optymalnym modelem ochrony obszarów Natura 2000 Ostoja Przemyska PLH180012 i Ostoja Góry Słonne PLH180013, w których rezerwat byłby zlokalizowany. Rezerwat byłby optymalnym sposobem ochrony wielu gatunków chrząszczy ksylobiontycznych i mchów, które są przedmiotami ochrony w obu obszarach. Leśne siedliska przyrodnicze w warunkach ochrony rezerwatowej także powinny zapewnić utrzymywanie właściwego stanu ochrony. W przypadku siedliska

przyrodniczego żywej buczyny 9130, ochrona rezerwatowa istotnie przyczyniłaby się do zachowania różnorodności biologicznej tego siedliska wraz z unikatowym skupieniem wyjątkowo dobrze wykształconego i zachowanego zespołu gatunków (z różnych grup systematycznych) o charakterze „puszczańskim”.

4. Wedle Planu Urządzenia Lasu nadleśnictwa Bircza do 2023 r. teren proponowanego rezerwatu był poddany gospodarce leśnej, w ostatnich latach prowadzonej niemal wyłącznie rębnią IVd z bardzo długim okresem odnowienia. Istnieją jednak poważne przesłanki by sądzić, że obecny unikatowy charakter i wciąż dobry stan zachowania elementów przyrodniczych w Lasach Turnickich jest konsekwencją dawniejszych okresów mniej intensywnego użytkowania lasu w tym obszarze i nie jest stanem trwałym w warunkach gospodarki leśnej. Dotychczasowe doświadczenia światowej ochrony przyrody i ekologii lasów wskazują, że wartości przyrodnicze, takie jak te stwierdzone w Lasach Turnickich, związane z ekosystemami leśnymi o wysokim stopniu naturalności, w których występują gatunki typowe dla starych lasów i wrażliwe na antropopresję, dobrze i skutecznie zachowują się wyłącznie w warunkach ochrony biernej. Nawet ekstensywna gospodarka leśna istotnie podnosi ryzyko zmniejszania się populacji wielu gatunków typowych dla lasów naturalnych, dlatego jedynym rozwiązaniem gwarantującym ich ochronę w długiej perspektywie czasowej jest ochrona bierna (ochrona procesów), dla realizacji której powołanie rezerwatu wydaje się być najlepszym rozwiązaniem.
5. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że w warunkach ochrony rezerwatowej dobrze zachowuje się właściwa struktura typowych dla Karpat lasów liściastych i mieszanych. Lasy bukowe, bukowo-jodłowe i jodłowo-bukowe, w tym buczyny karpackie, nawet uproszczone strukturalnie przez dawniejszą gospodarkę leśną, pozostawione naturalnym procesom w ramach rezerwatów przyrody wykazują spontaniczne tendencje do odbudowy mozaikowej struktury (choć nie zawsze jest to proces szybki, gdy wyjściowa struktura jest zbyt uproszczona). Wiedza ekologiczna, w szczególności wiedza o dynamice drzewostanów i ekosystemów buczyny karpackiej, a także doświadczenia z innych obiektów w Karpatach, w Europie i na świecie wskazują więc, że ochrona bierna daje najwyższe prawdopodobieństwo zachowania unikatowych wartości przyrodniczych proponowanego rezerwatu.
6. Wbrew podnoszonym niekiedy sugestiom, rezerwatowa ochrona lasów, takich jak w proponowanej „Reliktowej Puszczy Karpackiej” nie budzi obaw natury przyrodniczej. W świetle współczesnej wiedzy z zakresu ekologii lasu, w tym przykładów z innych obiektów leśnych wyłączanych spod presji gospodarki leśnej, nie ma w szczególności obaw, że naturalne procesy w lasach prowadziłyby do upraszczania ich struktury, rozpadu drzewostanu i strat różnorodności biologicznej. W żadnym dotąd przypadku i nigdzie ochrona bierna nie doprowadziła do gwałtowniejszego rozpadu drzewostanów buczyn karpackich. Nie ma żadnych przesłanek, by sądzić, że chroniony w sposób bierny las miałby utracić lub choćby czasowo pogorszyć inne swoje funkcje ekologiczne i dostarczane usługi ekosystemowe, z wyjątkiem oczywiście funkcji produkcyjnej.

W wyniku utworzenia rezerwatu, wykształcająca się w warunkach ochrony biernej „dzika Puszcza Karpacka” stanowiłaby unikatowy i cenny obiekt turystyczny, powstałaby marka, której rosnąca rozpoznawalność rodziłaby zapotrzebowanie na lokalne produkty i usługi, takie jak miejsca noclegowe, gastronomiczne, usługi przewodnickie i szereg innych. Należy zatem oczekiwać, że utworzenie rezerwatu byłoby silnym impulsem dla rozwoju turystyki przyrodniczej i mogłoby istotnie poprawić sytuację ekonomiczną lokalnych społeczności; przykłady z innych rejonów, w

tym z Polski, potwierdzają te przypuszczenia. Badanie² wykonane za pomocą metody kosztów podróży, dotyczące obszaru o którym mowa wykazało, że korzyści płynących z tytułu rekreacyjnych świadczeń ekosystemów badanej części Pogórza Przemyskiego / Gór Słonnych, mieszczą się w przedziale 5,8–116,2 mln zł na rok, czyli średnio ok. 43 mln zł rocznie (dane z 2020 roku) w postaci czystej nadwyżki konsumenta, obrazując dolny pułap ich wartości. Na tę wartość wpływają między innymi: walory przyrodnicze i kulturowe, miejscowi ludzie oraz cisza i spokój.

Od stycznia 2024 r. przedmiotowe lasy objęte są przez Ministra Klimatu i Środowiska moratorium na pozyskanie drewna, które 30.09.2024 r. zostało przedłużone do czasu objęcia terenu trwałą ochroną. Z uznaniem przyjmujemy to rozwiązanie tymczasowe, wskazujemy jednak, że uznanie za rezerwat przyrody byłoby właśnie w pełni odpowiednią tu formą trwałej ochrony.

Podsumowując, Reliktowa Puszcza Karpacka stanowi jeden z najcenniejszych obszarów leśnych w Polsce. Charakteryzuje się dużym udziałem starodrzewu, stanowiąc ostoję gatunków puszczańskich w tym także związanych z martwymi i zamierającymi drzewami. Optymalnym sposobem utrzymania i wzmocnienia wartości przyrodniczych obszaru jest zaniechanie użytkowania gospodarczego (także prowadzonego w formie ekstensywnej) i objęcie tego terenu ochroną rezerwatową. Z uwagi na powyższe wskazujemy, że dla ochrony przyrody w Polsce oraz wyraźnych oczekiwań społecznych i szansy rozwoju ekonomicznego w oparciu o lokalne zasoby, powołanie rezerwatu przyrody “Reliktowa Puszcza Karpacka” jest w pełni uzasadnione i pilne. Rekomendujemy Regionalnemu Dyrektorowi Ochrony Środowiska pozytywne rozpatrzenie wniosku o powołanie proponowanego rezerwatu złożonego w 2017 roku do RDOŚ w Rzeszowie.

dr hab., prof. UW Wiktor Kotowski
przewodniczący KOE PROP
[podpisano elektronicznie]

Otrzymują:

- Pan Sławomir Serafin, Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Rzeszowie
- Pani Teresa Kubas-Hul, Wojewoda Podkarpacki
- Pan Mikołaj Dorożala, Podsekretarz Stanu, Główny Konserwator Przyrody
- Pan Piotr Otawski, Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska

² Analiza społecznych i ekonomicznych uwarunkowań cennych przyrodniczo obszarów Pogórza Przemyskiego i Gór Słonnych, 2000, <https://przyrodnicze.org/nasze-wydawnictwa/>, dostęp 16.10.2024